

Literatuur: tijdschriften

Achermann, Hansjakob. *Translationen heiliger Leiber als barockes Phänomen.* – Jb. f. Volksk. 4 (1981) p. 101–111.

Translaties (feestelijke overdrachts- en inwijdingsfeesten) nemen in het kerkelijke leven van de baroktijd een belangrijke plaats in. Aanleiding tot zo'n feest bood vaak een zgn. katacombheilige, één van die duizenden skeletten van heiligverklaarde martelaren die in de zeventiende, achttiende en zelfs nog negentiende eeuw vanuit de katacombten van Rome werden verdeeld onder de gehele katholieke christenheid. Daar werden ze met veel vertoon in ontvangst genomen, in de godshuizen ingewijd en vele decennia lang met verering en liefdevolle zorg omringd. Vooral Zuid-Duitsland, Oostenrijk en de Zwitserse gebieden die het oude geloof waren trouw gebleven, ontfermden zich over veel van deze heiligen, waarvan destijds in goed vertrouwen werd aangenomen dat het ook werkelijk ging om de stoffelijke resten van vroeg-christelijke martelaren. Zeer ten onrechte zoals later bleek. Dit misverstand en het slechts schoorvoetend toegeven ervan door de officiële kerkelijke instanties zijn voor een deel verantwoordelijk voor de geringe wetenschappelijke aandacht die aan de cultus rondom deze heilige relikwieën tot diep in onze eeuw werd geschonken. Het op gang komen ervan ging dan ook uit van een protestant. In dit artikel reconstrueert de schrijver het grondschema van zo'n barok overdrachtsfeest aan de hand van de Placidus-translatie te Einsiedeln in 1654, een gebeurtenis waaraan 'tout' katholiek Zwitserland alsmede een volksmassa van 10.000 mensen deelnam. Hij concludeert dat de ophef die van zo'n inwijding werd gemaakt, tot doel had de verering van de heilige vanaf dat moment officieel van start te doen gaan, waarna ook een geregelde bedevaart wel niet lang meer zou uitblijven. De auteur baseert zijn bevindingen op uitgebreid literatuur- en archiefonderzoek.

Adaptation, change, and decline in oral literature. – Studia Fennica 26 (1981) p. 7–185; 11 ill.

Deze jaargang bevat de tekst van twaalf lezingen, gehouden tijdens de tweede werkbijeenkomst van Finse en Hongaarse volkskundigen in 1978 in Turku. De eerste, die gewijd was aan problemen van genre, structuur en reproductie in de mondelinge overlevering, vond in 1977 in Boedapest plaats. De bijeenkomsten zijn een uitvloeisel van een in 1975 gesloten overeenkomst tussen de Finse en Hongaarse Akademie van Wetenschappen.

In hun voorwoord schetsen *Lauri Honko* en *Vilmos Voigt* de voorgeschiedenis van deze werkbijeenkomsten (7–10). *Tekla Dömötör* vraagt zich af waarom sagen ondanks hun veelal sombere inhoud toch gewaardeerd worden en noemt als mogelijke oorzaak o.a. dat zij dienen als uitlaatklep voor agressie en als waarschuwing voor gevaren (11–17). *Lauri Honko* onderscheidt vier manieren waarop een verhaal zich aan zijn omgeving aanpast. Het kan zich hechten aan bepaalde verschijnselen in het milieu (1) en de traditionele cultuur (2); hoewel moeilijker zichtbaar, is er vaak sprake van functionele aanpassing, afhankelijk van

de steeds wisselende verstelsituatie (3); tenslotte kan ecotypificatie (4) plaatsvinden, waarbij het verhaal de voor een bepaalde cultuur kenmerkende eigenschappen aanneemt. Dit aspect is nog weinig onderzocht (19–33). *Mihály Hoppál* vergelijkt een verhaal van Tolstoi met wat een Hongaarse verteller die het eens gelezen heeft, er van heeft onthouden. In de Hongaarse versie zijn de essentiële motieven aanwezig, maar de typisch Russische elementen komen er niet meer in voor (35–48). *Vilmos Voigt* schrijft over de vele problemen i.v.m. folklore en folklorisme die nog op bestudering wachten (49–61). *Olli Alho* analyseert enkele slavenliederen, afkomstig uit het door Rusland in de achttiende eeuw geannexeerde en door Finnen bewoonde Ingermannland (63–77). *Imre Katona* beschrijft de verschillende soorten liederen die in Hongarije gezongen worden bij een sterfgeval, o.a. klaagliederen en afscheidsliederen (79–87). *Seppo Knuutila* bespreekt het onderzoek naar anecdoten (Schwänke) en tracht uit enkele teksten informatie te verkrijgen over de wijze waarop in verschillende gemeenschappen grappen worden gemaakt (89–104). *Agnes Kovács* analyseert de bekendste Hongaarse heldensprookjes (105–129). *Ildikó Kriza* beschrijft enkele moderne, populaire Hongaarse balladen over moord, rovers, ziekenhuizen en religieuze onderwerpen. Sociale en leeftijdsgroepen vertonen een eigen repertoire. Slechts 3 à 5% kan ze zingen (131–138). *Aili Nenola-Kallio* noemt als oorzaken van het verdwijnen van de klaagzangen bij huwelijk en sterven van de Finnen in Ingermannland de kritiek van de Lutherse kerk in de negentiende eeuw op deze heidense relicten, en de deportaties en evacuatie van de bevolking sinds 1920 (139–146). *Eva Schmidt* gaat in op veranderingen in samenstelling en functie van het liedrepertoire in de verstedelijkende gebieden in Noordwest-Siberië ten gevolge van politieke en industriële ontwikkelingen (147–173). *Urpo Vento* vergelijkt de kerstviering op het Finse platteland rond 1900 met de viering nu in de steden zonder een wezenlijk ideologisch verschil te signaleren (175–185). – A.J. Dekker.

Balle-Petersen, Margaretha. *The holy Danes. Some aspects of the study of religious groups.* – *Ethnologia Scandinavica* (1981) p. 79–112; 9 ill.

In dit artikel (eerder enigszins anders gepubliceerd in *Folk og kultur* 1977 p. 78–126) worden conflicten en sancties beschreven in samenlevingen op het Deense platteland van de negentiende eeuw, die een gevolg waren van de opkomst van religieuze herbezinningsbewegingen. De piëtistisch getinte stromingen deden diverse subculturen ontstaan met eigen waarden en normen ten aanzien van hun levensstijl, die in het dagelijks leven botsten met het waardensysteem van hun directe omgeving. In de volkskunde ziet men volgens de schrijfster deze nog steeds bestaande religieuze minderheden te weinig als culturele varianten binnen de hele cultuur, terwijl ze aan alle criteria van een etnische groep (die wèl als culturele variant beschouwd wordt) voldoen, zoals huwelijken binnen de groep, eigen culturele waarden en vormen, eigen kring waarbinnen men sociale contacten legt.

Beitl, Klaus. *Leopold Schmidt* †. – *Österr. Zs. f. Volksk.* 85 nr. 1 (1982) p. 1–4.

In memoriam.

Bringéus, Nils-Arvid. *Ethnologische Bildforschung.* – *Ethnologia Europaea* 12 nr. 1 (1981) p. 6–17.

De auteur doet enkele aanbevelingen voor het onderzoek van afbeeldingen, waarvoor hij liever de term 'bildlore' dan volkskunst wil hanteren. Hij pleit ervoor aandacht te schenken aan de internationale verspreiding van platen en prenten en naar het voorkomen van afbeeldingen niet alleen onder boeren, maar onder alle sociale lagen. Hij wil het onderzoek

niet alleen beperken tot de pre-industriële periode, maar uitgaan van een onbegrensd tijdsperspectief. Verder wijst hij er o.a. op dat de afbeeldingen niet los gezien mogen worden van de omgeving, waarvan zij deel uitmaken. En dat men moet trachten te achterhalen van welke gevoelens en overtuigingen de afbeeldingen die mensen bezitten de uitdrukking zijn.

Broeckhove, Maurits. *De wonderdokter Drieske Nijpers uit Sint-Gillis-Waas.* – Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas 83 (1980) tweede deel p. 1–96.

Behalve een uitgebreide levensbeschrijving van de in de omgeving van Gent werkende wonderdokter Drieske Nijpers (1826–1853) die zijn geneeskraft ontleende aan het feit ooit door de bliksem getroffen te zijn, vermeldt dit artikel enkele van zijn genezingen, de weerstand onder de officiële geneesheren en zijn lotgevallen in de volksliteratuur. Basis voor dit artikel waren enkele artikelen over zijn leven en kranteberichten ten tijde van zijn leven.

Burckhardt-Seebass, Christine. *Erinnerungsgraphik zur Firmung.* – Jb. f. Volksk. 4 (1981) p. 31–59.

In tegenstelling tot de herinneringsbewijzen van kerkelijke plechtigheden als eerste communie (R.K.) en confirmatie (prot.) werd aan die van een aanverwante feestelijkheid: het heilig vormsel (de ontvangst van het sacrament) tot nog toe weinig onderzoek gewijd. De schrijfster geeft daarvoor o.m. als verklaring, dat in de R.K. liturgie de eerste communie van oudsher een veel meer tot de verbeelding sprekende familie-aangelegenheid is en daardoor alle aandacht naar zich toetrekt. In dit artikel poogt zij iets aan die achterstandssituatie te doen. Tot haar beschikking staan 130 vormbriefjes (dokumenten, waarin de officiële en rituele betrekkingen tussen vormeling, peter, bisschop en parochiegeestelijke zijn vastgelegd), afkomstig uit Zwitserland, Oostenrijk en Duitsland, verspreid over een ruime spanne tijds. Die vormbewijzen worden ingedeeld in functiegroepen (controle, catechetisch-zielzorgende herinnering, belering), in afbeeldingsthematiek en in grafische vormgeving. Ook wordt aandacht besteed aan productie, uitgeverij en distributie. Dit alles in vergelijking met soortgelijke grafiek bij eerste communie en confirmatie en ondersteund door literatuur en archiefmateriaal.

Buth, M.K. *De menwagen (boerenwagen) op Schouwen-Duiveland.* – Kroniek van het land van de zeemeermin (Schouwen-Duiveland) 6 (1981) p. 5–26; 14 ill.

Buth geeft behalve enige bijzonderheden over het werk van wagenmakers een beknopte beschrijving van verschillende typen boerenwagens of menwagens die tot c. 1930 in Zeeland in gebruik waren, vooral voor landbouwwerkzaamheden, in de negentiende eeuw echter ook voor personen- en dodenvervoer. Hij maakt hierbij gebruik van literatuur en mededelingen van een oud-wagenmaker, afkomstig uit Dreischor, en van zegslieden uit Westerschouwen.

Daxelmüller, Christoph. *Quellenkritische Anmerkungen zur Trachtenforschung am Beispiel Franken.* – Bayer. Bl. f. Volksk. 8 nr. 4 (1981) p. 226–245; 3 graf.

Ook in het klederdrachtenonderzoek heeft men de boedelbeschrijving als bron ontdekt. De schrijver verheugt zich daarover en geeft vervolgens een historisch overzicht van het Duitse kledingonderzoek met het accent op de daarbij gebruikte methoden en bronnen.

Ek, Sven B. *On ethnology – inaugural lecture.* – Ethnologia Scandinavica (1981) p. 7–13.

Ek geeft in het kort een schets van de veranderingen in de aard van het Zweeds etnologisch cultuuronderzoek sinds omstreeks 1920. Hij meent dat de volkskunde van nu de menselijke cultuur het best kan analyseren aan de hand van het model 'cultuur = gemeenschap + produkten + individu', maar dat het historisch perspectief bij de verklaring het belangrijkste is, aangezien een verschijnsel het resultaat is van culturele processen.

Ferro, R.N. *Nederlandse gedrukte kookboeken tot het jaar 1850.* – Voeding 41 (1980) p. 343–345, 378–379, 412–413, 445–447 en 42 (1981) p. 27–29, 65–67, 122–125, 198–201, 276–284; 27 ill.

Bibliografie van boeken die recepten bevatten voor de bereiding van spijs en drank. Hoewel het merendeel van de bibliografie uit kookboeken bestaat, is er ook wel medische of landbouwkundige literatuur in opgenomen, en wel als daarin minstens tien recepten bij elkaar werden aangetroffen. Als eindbegrenzing werd het jaar 1850 gekozen, omdat vanaf dat jaar in het systematisch register op Brinkman's Cumulatieve Catalogus de rubriek 'Kookboeken' voorkomt. Op de bibliografie, die alfabetisch op naam van de schrijver of op het eerste zelfstandig naamwoord geordend is, volgt een register op de schrijvers en op de titels, een chronologische index, een lijst van literatuur, van bibliotheken waar de verschillende kookboeken bewaard worden en een verklaring van de gebruikte afkortingen.

Ferro, R.N. *Nederlandse handgeschreven kookboeken tot het jaar 1850.* – Voeding 41 nr. 3 (1980) p. 102–111; 12 ill.

Bibliografie van handgeschreven kookrecepten in het Nederlands, voor zover deze zich in openbare archieven of bibliotheken bevinden. Voor opname in de bibliografie moesten de recepten minstens per tien tegelijk in de bron voorkomen. De bibliografie is chronologisch geordend en elke bronvermelding is voorzien van een aanduiding van de aard van de recepten, de instelling waar en het nummer waaronder de bron bewaard wordt.

Finkenstaedt, Thomas. *Duzen ohne Du. Zur Anrede, vornehmlich im Deutschen.* – Jb. f. Volksk. 4 (1981) p. 7–30.

Aan de hand van taalsociologische, taalhistorische en filologische studies geeft Finkenstaedt een overzicht: van de aanspreekvormen (b.v. 'you' en 'thou') in W.-Europa vanaf de klassieke oudheid, de daarbij meest in aanmerking komende methoden van onderzoek, van de huidige stand van het onderzoek, en recente veranderingen in het aanspreek- en titelgebruik. Hij concludeert dat als er in een taal twee aanspreekmogelijkheden (b.v. 'jij' en 'U') beschikbaar zijn, daarvan ook prompt gebruik zal worden gemaakt ter sociale differentiëring. In talen waar er maar één is, zoals in het Engelse taalgebied, is deze onderscheidingsbehoefte even sterk aanwezig maar zal een andere uitlaatklep vinden, b.v. in het subtiel gebruik van voor- en achternamen. Daar waar het ongedwongen tutoyeren hand over hand toeneemt, constateert de auteur geen afname van de hiërarchische verhoudingen maar wel een grotere onzekerheid binnen communicatiesituaties.

Frijhoff, Willem. *Van 'Histoire de l'église' naar 'Histoire religieuse'.* De invloed van de 'Annales'-groep op de ontwikkeling van de kerkgeschiedenis in Frankrijk en de perspectieven daarvan voor Nederland. (Lezing voor de Werkgemeenschap kerkgeschiedenis, gehouden op zaterdag 10 november 1979 in het Gemeentecentrum van de Evangelische

Broedergemeente te Zeist.) – Nederlands archief voor kerkgeschiedenis 61 nr. 2 (1981) p. 113–153.

Hoewel Frijhoff niet wil optreden als missionaris van de 'Annales'-groep (voorwoord p. 113) treedt hij in deze helder en duidelijk geformuleerde lezing op zijn minst als propagandist van die groep naar voren. Kerk- en andere (-)historici, en niet alleen zij, kunnen er slechts hun voordeel mee doen. Na een beschrijving van de 'Annales'-groep (kenmerken, ontstaan, geschiedenis, huidige positie, werkwijze en doelstellingen, 114–123) gaat hij in op de verschuiving, onder invloed van de 'Annales'-groep, van de traditionele kerkgeschiedenis, zoals die ook in Nederland nog grotendeels beoefend wordt, de 'histoire de l'église', naar de 'histoire religieuse', die andere beoefenaars, andere uitgangspunten, andere terreinen van onderzoek heeft dan haar voorloper en vooral: veelzijdiger is (Annales-streven: te komen tot een 'histoire intégrale') (123–146). Tenslotte gaat hij in op de vraag waarom de beoefening van de 'histoire religieuse' in haar huidige vorm wel navolging vindt in Franstalige en op Frankrijk georiënteerde landen maar nog zo weinig in het Germaanse blok, waartoe Nederland wat betreft zijn oriëntatie gerekend kan worden, en in hoeverre de Nederlandse kerkhistorici zich kunnen laten inspireren door de methoden van het Franse onderzoek. Hij pleit voor interdiscipliniteit, openheid en een verandering van mentaliteit om een herschrijving van de Nederlandse kerkgeschiedenis vanuit een gezichtspunt dat de geschiedenis van *onderaf* bekijkt mogelijk te maken en om wat kleur te brengen in het volgens hem zowel oersolide als oersaai Nederlandse kerkhistorisch onderzoek en geeft concrete aanwijzingen hoe en waar te beginnen.

Frykman, Jonas. *Pure and rational. The hygienic vision: a study of cultural transformation in the 1930's. The new man.* – Ethnologia Scandinavica (1981) p. 36–62.

Op grond van geschriften uit de jaren '30 geeft Frykman een schets van het vormingsproces van de eigen identiteit bij de nieuwe middenklasse in Zweden uit die tijd. 'De nieuwe mens', die positief tegenover de veranderingen van zijn tijd stond, geloofde in een toekomst met een klasseloze maatschappij en zocht de bevestiging van zijn ideeën in de wetenschap en de rede. Hij streefde er in allerlei opzichten naar 'hygiënisch' te leven, wat afgemeten werd aan de zuiverheid van gedachte, woord en daad. In zijn afwijzing van het Victoriaanse denken stelde hij de tegenstellingen vaak scherp (zeg 'ja' tegen het lichaam en 'nee' tegen de kerk bijvoorbeeld). Tegenover de klassematschappij van vroeger stelde hij een maatschappij waar de criteria van bekwaamheid heersten: de meest capablen slaagden, de zwakkeren werden uitgesorteerd. Op deze ontwikkeling volgde dan ook niet alleen kritiek uit de kringen van de oude bourgeoisie maar ook van de kant van de arbeiders.

James, Barbara. *'Freiheit und Glück!' Strassenmusik heute. Ein Sänger und sein Repertoire.* – Jb. f. Volksliedforschung 26 (1981) p. 75–99; 2 foto's.

Voornaamste reden voor Barbara James om op basis van een serie gesprekken met straatzanger Robert K. dit artikel te schrijven was de motieven op te sporen die leiden tot een bepaalde keuze van liederen tijdens een straatoptreden. Bovendien hoopte zij te achterhalen uit welke bronnen hij zijn repertoire put en aanvult en tenslotte hoe de liederen bij zijn toehoorders overkomen. Na een overzicht te hebben gegeven van het leven van Robert K. en in samenhang daarmee het tot stand komen van zijn repertoire beschrijft zij hoe een optreden kan verlopen; de samenstelling van het publiek en de stemming van zowel toehoorders als zanger zijn bepalend voor de liedkeuze, de communicatie tussen publiek en zanger, tussen zanger en andere straatmuzikanten beïnvloedt het repertoire en het al dan

niet (meer) zingen van bepaalde liederen of liedstrofen. De liederen die Robert K. in zijn leven opgetekend heeft zijn door James alfabetisch geordend (91-98).

Klapisch-Zuber, Christiane. *Une ethnologie du mariage au temps de l'humanisme.* – Annales 36 nr. 6 (1981) p. 1016-1027.

In zijn traktaat *Li Nuptiali* probeert de zestiende-eeuwse humanist Marco Antonio Altieri de betekenis te verklaren van huwelijksrituelen die in de Middeleeuwen in gebruik waren en waarvan parallellen te vinden zijn in de voor-christelijke periode, maar die in zijn tijd steeds meer in onbruik raakten. Deze rituelen zijn volgens Altieri bedoeld om sociale verbanden en orde te handhaven, zoals bijvoorbeeld blijkt uit zijn verwijzing naar de tegenhanger van rituelen, de roof van de Sabijnse maagden.

Kooi, Jurjen van der. *Schinderhannes en de Achtkante boer. Afl. I.* – Driemaandelijks bladen 33 nr. 3 (1981) p. 81-99.

In deze aflevering gaat Van der Kooi de herkomst, geschiedenis en verspreiding na van een Schinderhannes-verhaal 'de Rover en de weduwe' verteld door Jan Hadders, een zegsman van de Drentse volkskundige Harm Tiesing. Zijn conclusie is dat het thema van de rover die de rijken besteelt en de armen bedeeft is ontstaan in de zestiende eeuw. Door vergelijking van verschillende versies blijkt de Drentse het dichtst te staan bij de in Duitsland voorkomende. Hij meent dat dit voor meer mondeling overgeleverde verhalen het geval is.

Kramer, Karl-S. *Häusliches Leben. Nach archivalischen Quellen.* – Kieler Bl. zur Volksk. 14 (1982) p. 5-76.

Kramer geeft een beeld (in de lijn van zijn vroegere publicaties) van het huiselijk leven in Sleeswijk Holstein in de 17e en 18e eeuw, op grond van gegevens uit rekeningen en gerechtelijke stukken. Hij concentreert zich daarbij in het bijzonder op menselijke verhoudingen in huis, huisvredebreuk, het leven van alledag, de feesten en de verhouding tussen bureu. Het karakter van de bronnen die slechts terloopse informatie geven, heeft onvermijdelijk tot gevolg dat het beeld sterk versplinterd en verre van idyllisch is. In dat laatste ligt tegelijk de grootste waarde en kracht van Kramers werkwijze: ze brengt een noodzakelijke correctie aan op het nostalgische beeld dat later op grond van herinneringen van het leven in kleine gemeenschappen wordt getekend.

Kroeber, Karl. *Scarface vs. scar-face: the problem of versions.* – Journal of the Folklore Institute 18 nr. 2-3 (1981) p. 99-124; comments p. 125-156.

Kroeber, literair-historicus van origine, bekritiseert de benadering van volksverhalen in volkskunde en antropologie, die gericht zou zijn op het aanwijzen van overeenkomsten tussen versies van hetzelfde verhaalttype. Hierdoor wordt geen aandacht besteed aan grote esthetische verschillen en betekenisverschillen tussen deze 'versies', die hij trouwens liever als zelfstandige eenheden, als met elkaar verwante verhalen, behandeld wenst te zien. Hij vergelijkt ter illustratie een tweetal versies van een Indianenverhaal met elkaar, vooral lettend op de esthetische vormgeving, en laat zien dat zijn literair-historische benadering belangrijke waarden en opvattingen in een cultuur aan het licht brengt. Een vijftal onderzoekers die zich langer met volksverhalen bezighouden, Sandra K.D. Stahl, Elaine Jahner, Barbara Babcock, Barre Toelken en Dell Hymes, is naar hun reactie hierop gevraagd. Die komt er op neer dat voor een juiste interpretatie van een tekst, kennis van de

context, waarin de verhalen functioneren, noodzakelijk is. Traditie en variantenvorming zijn hierin essentieel. Kritiek hebben ze verder op het feit dat Kroeber een mogelijk zwaar bewerkte tekst gebruikt als bron voor de kennis van een cultuur.

Kruysdijk, Annemarie van. *Heksen in Gelderland. Enige notities over het geloof in heksen en heksenprocessen in het algemeen en in Gelderland in het bijzonder.* – Bijdr. en meded. van de Vereniging 'Gelre' 72 (1981) p. 47–67.

Op grond van de bekende literatuur over heksen en van in de archieven van het Hof van Gelderland bewaarde dossiers van heksenprocessen, geeft Van Kruysdijk een overzicht van de heksenprocessen die in de periode 1472–1647 in Gelderland zijn gevoerd. Uit het materiaal blijkt dat de Gelderse heksen meestal beschuldigd werden van toverij. Regelmatig is er sprake van aanklachten wegens connecties met de duivel, maar nooit wegens het bijwonen van heksensabbatten, omdat dit in tegenstelling tot Duitsland geen essentieel onderdeel vormde van het heksengeloof in onze streken.

Laenen, M. *Middeleeuwse houten gevels te Antwerpen.* Met een bijdrage 'Tot cieraet deser stad' door R. Adriaensens. – *Volkskunde* 82 nr. 4 (1981) p. 269–385.

Het artikel bevat een overzicht van de constructie van de houten gevels in Antwerpen uit de middeleeuwen, voorzover die op grond van archeologische en bouwkundig onderzoek, van foto's en uit iconografische bronnen bekend is. Aan het artikel is door R. Adriaensens een lijst toegevoegd van 105 tussen 1628 en 1757 ingediende verzoeken om subsidie in verband met de herbouw in steen van een houten gevel, en twee in 1834 en 1860 opgestelde inventarisaties van houten gevels in Antwerpen. De lijst bevat 65 afbeeldingen (reproducties, foto's, opmetingstekeningen).

Löfgren, Orvar. *World-views: a research perspective.* – *Ethnologia Scandinavica* (1981) p. 21–36; 1 afb.

In haar cultuuranalyse heeft de Europese volkskunde volgens Löfgren tot nu toe te weinig aandacht getoond voor het wereldbeeld (dit omvat basisideeën van mensen over het menselijk bestaan, over wat 'normaal' is enz.), dat voor de cultuuruitingen van het alledaagse leven bepalend is. Om de discussie over dit onderzoeksperspectief op gang te brengen, bespreekt Löfgren verschillende visies (functionalistisch, structuralistisch, marxistisch) over dit wereldbeeld en maakt hij kanttekeningen bij een aantal aspecten ervan, zoals: de – vaak inconsequente – structuur ervan; hoe het ongemerkt en op alle leeftijden aangeleerd wordt; het verband tussen tijd en ruimte en de ideeën over de sociale omgeving.

Piechatzek, Anke. *Das Plöner Maureramt und die Stadt Plön 1772/73. Streitfälle vor dem Stadtgericht.* – *Kieler Bl. zur Volksk.* 14 (1982) p. 77–113.

De gerechtelijke stukken uit Plön uit 1772/73 geven een beeld van de toenemende conflicten tussen overheid en gilden (in dit geval het metselaarsgilde) in de tweede helft van de achttiende eeuw, als gevolg van de crisissituatie waarin de ambachten zich bevonden. Opmerkelijk is de betekenis die het begrip 'eer' in deze omstandigheden voor de handwerkslieden krijgt, als tegenwicht tegen het voortschrijdende verlies aan werkelijke invloed op de gang van zaken.

Plück, Beate. *Der Kult des Katakombenheiligen Donatus von Münstereifel.* – Jb. f. Volksk. 4 (1981) p. 112–126.

Behalve Oostenrijk en Zwitserland heeft ook Z.-Duitsland in de zeventiende en achttiende eeuw een toevloed van skeletten van heiligverklarde martelaren, afkomstig uit de katacomben van Rome, te verwerken gehad en hun gebeenten zijn, in goud en edelstenen gevat, een vertrouwd onderdeel van veel barokaltaren geworden. In het Rijnland daarentegen is slechts de heilige Donatus van Münstereifel bekend. Zijn gebeente werd in 1652 naar deze plaats overgebracht en de heilige wordt hier sedertdien vereerd als weerpatroon. Volgens de schrijver van dit artikel neemt de heilige Donatus onder de katacombenheiligen een bijzondere plaats in om de volgende redenen: omdat deze de enige katacombenheilige noordelijk van de Main is over wie we iets van de toenmalige plechtige inwijding en de cultus weten; omdat deze binnen het vroomheidsbeleven in het Rijnland van de zeventiende en achttiende eeuw een andere plaats inneemt dan de katacombenheiligen in zuidelijker delen van het Duitse taalgebied; omdat de verbreiding van zijn cultus in vergelijking tot de andere katacombenheiligen als bijzonder uitgestrekt bekend staat. De schrijver gaat vervolgens in op een aantal aspecten van de Donatuscultus, die zich goed laten vergelijken met die van andere katacombenheiligen: herkomst, verloop plechtige inwijding, de wijze waarop het gebeente staat opgesteld, typische kenmerken en verspreiding (tot in Z.-Nederland) van de Donatusverering. Bronnen: jaarberichten van de Münstereifeler jezuïeten, akten en oorkonden over het verloop van de schenking en translatie, literatuur.

Reijs, Jeske. *De boerin op de zandgronden in Oost-Noord-Brabant 1880–1910.* – Jb. voor vrouwengeschiedenis (1980) p. 208–236; 5 ill.

Tot nu toe zijn wel onderzoeken gedaan naar de veranderingen in het leven van o.m. landarbeidersvrouwen en fabrieksarbeidersvrouwen, maar de vraag welke ontwikkelingen de functie van de zelfstandige boerin doormaakte als gevolg van veranderingen in landbouw en veeteelt, heeft weinig aandacht gekregen.

Ten behoeve van onderzoek naar deze ontwikkelingen is een afbakening naar regio en periode noodzakelijk, daar de werkzaamheden per regio verschillen. Om een goed beeld te krijgen welke effecten de veranderingen op landbouwkundig en sociaal-godsdienstig gebied hebben, geeft de schrijfster zowel een beschrijving van de situatie op boerenbedrijven rond 1880 (met o.a. melken, zuivelbereiding, eerste kerkgang, dienstbodenbestaan, dagindeling, broodbakken, was) als van de situatie op boerenbedrijven rond 1910. Reijs stelt dat de veranderingen op lange termijn een verlichting brengen in de werkzaamheden van de boerin op het bedrijf. De vrijkomende tijd wordt besteed aan huishoudelijke en andere gezinstaken. Het aksent van deze taken komt te liggen op opvoeding, verzorging en gezellig maken van de woning, zorg voor het scheppen van een rustpunt voor de gezinsleden, een ontwikkeling waar de katholieke ideologie met graagte op inhaakt. Bronnenmateriaal zijn werken van Barentsen en van Van Dam, verder een deels gepubliceerd handschrift van een in 1895 geboren boerin dat haar jeugdherinneringen tot de Eerste Wereldoorlog bevat, en een gesprek met een dienstbode, geboren (1883) en getogen in Heesch.

Roemer, Danielle M. *In the eye of the beholder. A semiotic analysis of the visual descriptive riddle.* – Journal of American folklore 95 nr. 376 (1982) p. 173–199; 42 ill.

De auteur beperkt zich in dit artikel tot de doodle: een raadsel bestaande uit een summier tekeningetje. Zij ontleedt het raadsel in uiterlijke elementen: compactheid, begrenzing van het plaatje, perspectief, gezichtspunt, en waarnemingsafstand.

Roest-Young, Marianne. *Weerzien met Propp. Een poging tot herziening van zijn functiebegrip.* – Forum der Letteren 22 nr. 3 (1981) p. 260–274.

Roest-Young heeft kritiek op de critici van Propp en stelt enkele verbeteringen van Propps analysemethode voor.

Russell, W.M.S. *Folktales and science-fiction.* – Folklore 93 nr. 1 (1982) p. 3–30.

Geeft een groot aantal voorbeelden van volksverhaalmotieven in science-fiction die de auteurs bewust of onbewust hierin hebben verwerkt.

Schmidt, Leopold. *Totenbrauchtum im Kulturwandel der Gegenwart* – Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 118 (1981), p. 171–194, mit 10 Abb. (= Mitteilungen des Instituts für Gegenwartsvolkskunde nr. 10. Wien 1981).

Een groot aantal voorbeelden (uit kranten en uit de literatuur) van recente begrafenis-rituelen, met waar mogelijk historische parallellen.

Schneider, Erich. *Musik- und Tanzverbote in Vorarlberg.* – Jb. des Österr. Volksliedwerkes 30 (1981) p. 43–51.

Het musiceren of dansen in het openbaar dan wel in besloten kring is vaak onderworpen geweest aan strikte wettelijke bepalingen. De houding van kerkelijke en wereldlijke overheid ertegenover laat zich uit deze bepalingen en vermeldingen van overtreding ervan, althans voor zover ze sporen in kerkelijke en gerechtelijke archieven hebben achterlaten, nauwkeurig aflezen. Schneider toont dat aan in dit artikel en wel voor het Oostenrijkse gebied Vorarlberg in het tijdvak 1500 tot heden. Hij komt tot de slotsom dat tot aan de achttiende eeuw vooral crisismoments (oorlogen, aardbevingen, epidemieën, hemelverschijnselen, de reformatie) aangegrepen werden om de onverdraagzaamheid tegenover luidruchtige uitingen van levensvreugde te rechtvaardigen, terwijl na 1700 de aanleidingen om nieuwe verordeningen uit te vaardigen of op naleving van de bestaande scherper toe te zien vooral door kleinschaliger omstandigheden worden gevoed. Het veelvoud van maatregelen wijst erop dat de musicer- en danslust door de tijden heen een niet te stillen aandrang geweest moet zijn. Het achterliggende motief om ertegen op te treden was dan ook: de jeugd tegen zichzelf en daarmee de heersende moraal tegen de jeugd te beschermen.

Schuppen, Nine van. *Van vrouwenvermaak tot damesrecreatie. Een overzicht van de Nederlandse ontwikkeling van sportbeoefening door vrouwen in de negentiende eeuw.* – Jb. voor vrouwengeschiedenis (1980) p. 12–45; 2 ill.

De beschrijving van de eerste hardrijderij op de schaats voor vrouwen, in 1805 te Leeuwarden gehouden, vormt de opening van dit artikel (gebaseerd op haar doktoraalskriptie sociologie). Van Schuppen tracht na te gaan in hoeverre deze schaatswedstrijden voor vrouwen te plaatsen zijn in een achttiende-eeuwse traditie van vrouwensport. De geschiedenis van de vrouwensport is voor de vrouwengeschiedenis van belang, omdat ze kan dienen om de kennis over vrouwen in het verleden te vergroten en een middel is om meer te weten te komen over de algemene houding en gedachten ten aanzien van vrouwen. Daartoe gaat Van Schuppen in op het beoefenen van sport, de deelname van vrouwen en de maatschappelijke ontwikkelingen vóór 1800. Sociaal-ekonomische ontwikkelingen in de zeventiende en achttiende eeuw bewerkstelligen bij de burgerij een veranderde houding ten opzichte van sportief vermaak, hetgeen leidt tot het in diskrediet raken van inspannende en

grove vermaken. De groeiende voorkeur voor het sierlijke en elegante beïnvloedt ook de houding van de burgerij ten aanzien van vrouwen, van wie steeds meer verwacht wordt dat zij zich uitsluitend richten op niets doen, verfijning en elegantie. In het kinderspel is eenzelfde tendens zichtbaar, straatspelen worden meer en meer vervangen door leer- en binnenhuisspelen.

Waarom vrouwen dan wel als enige vorm van vermaak de schaatsport beoefenen verklaart Van Schuppen uit de omstandigheid dat schaatsen als natuurlijk communicatiemiddel nuttig en acceptabel is. De uitgroei tot wedstrijdsport is één van de gevolgen van de werken van liefdadigheid ten opzichte van het volk waartoe de gegoede burgerij zich verplicht gaat voelen. In dit kader bezien zijn de schaatswedstrijden voor vrouwen niet te plaatsen in een achttiende-eeuwse traditie van vrouwensport, omdat zo'n traditie ontbreekt, maar zijn ze een toevallige formalisatie geweest van het enige vermaak voor vrouwen.

Rond het midden van de negentiende eeuw worden, onder invloed van verlichte pedagogische hervormingen die m.n. in Duitsland plaatsvonden, inrichtingen voor gymnastiek en gymnastieklubs opgericht. Gymnastiek wordt zowel voor jongens als voor meisjes als een edukatief middel gezien, voor jongens evenwel wordt het karaktervormende element primair gesteld, terwijl voor meisjes bevordering van gezondheid en schoonheid voorop staat. De ontwikkeling van sport na 1870 door modernisering van oude vermaken en door de invoer van nieuwe sporten uit Engeland, is voornamelijk een activiteit van mannen. Sporten zoals tennis, hockey, fietsen, waaraan ook vrouwen deelnemen, hebben vooral tot doel gezelligheid te verschaffen aan een gemengd gezelschap.

Sozialkultur der Familie. – Hessische Bl. f. Volks- und Kulturforschung neue Folge Bd. 13 (1982) hrsg. von der Hessischen Ver. f. Volksk. durch Andreas C. Bimmer und Ingeborg Weber-Kellermann. 290 p., talr. foto's en ill.

Onderzoek naar de sociale cultuur van familie en gezin heeft onder Duitse volkskundigen tot nu toe nooit de aandacht gekregen die het volgens *Andreas Bimmer* verdient. Hoe dit komt en wat eraan te doen valt vertelt hij in het eerste artikel van dit themanummer (3–16) dat met bijdragen uit verschillende landen over verschillende facetten van het gezinsleven een aanzet moet vormen om dergelijk onderzoek in Duitsland tot een centraal thema te maken. Van de Franse etnologue *Martine Segalen* is door Bimmer een artikel vertaald over de ontwikkeling van huwelijksgebruiken op het Franse platteland (17–29). *Orvar Löfgren* schetst het ontstaan van de nieuwe levensstijl in het negentiende-eeuwse Zweden gecentreerd rond het gezin. De belangrijkste fundamenten daarvan, huwelijk, ouderschap en woonvorm, krijgen bijzondere aandacht, evenals het opringen van burgernormen aan en het overnemen ervan door arbeiders (30–45). *Maja Fehlmann-von der Mühl* observeerde in een Zwitsers boerengezin de technische vernieuwingen en overname van stedelijke gedragspatronen onder invloed van naar de stad gemigreerde gezinsleden (46–57). *Nils-Arvid Bringéus* maakte een studie van het tafelgebed in de loop der eeuwen in West-Europa en in het bijzonder in Zweden: functie, milieu, oorzaken van teruggang en wederopbloei komen aan de orde (58–78). Aan de hand van twee familieportretten en archiefmateriaal beschrijft *Ingeborg Weber-Kellermann* de opkomst van een Duitse burgermansfamilie in de negentiende eeuw (79–88); uit dezelfde periode analyseert *Christa Pieske* de functie van het gezin op de meestal moralistische wandportretten (84–113). *Ingeborg Bloth* toont aan hoezeer het gezinsportret in de Duitse schilderkunst uit de nazi-tijd niet een afspiegeling van de werkelijkheid maar van de familie-ideologie van het nationaal-socialisme vormde (114–130). *Elizabeth Benson-von der Ohe* geeft informatie over onderzoek rond het thema in de Verenigde Staten (131–136). De uitgebreide en kritische literatuurinformatie (231–289) betreft boeken, uitsluitend betrekking hebbend op het thema.

Stokvis, Pieter R.D. *Some American views of The Netherlands during the nineteenth century.* – De negentiende eeuw 6 nr. 2 (1982) p. 59–82; 5 ill.

Gedurende de negentiende eeuw hadden Amerikanen een grote affiniteit met Nederlanders die gebaseerd was op beider revolutionaire oorsprong en protestantse traditie, de herinnering aan de Nederlandse steun ten tijde van de vrijheidsstrijd en het zoeken naar hun verleden door nakomelingen van Nederlandse kolonisten. Door analyse van impressies van Amerikaanse bezoekers aan Nederland tracht Stokvis het bijzondere karakter en de chronologische ontwikkeling van de Amerikaanse denkbeelden over Nederland te rekonstrueren. Hiertoe groepeerde hij opmerkelijke uitspraken rond onderwerpen als vervoer, voeding en logiesmogelijkheden, platteland, steden, uiterlijke verschijning van de mensen, kleding, helderheid, liefdadigheid, deugden en ondeugden (waarbij de nadruk valt op het vele pijproken), kerkdiensten, sociale contacten, 'society' leven, politiek. Stokvis koncludeert dat de Amerikaanse indrukken duidelijk persoonlijk getint zijn, maar ook onderling grote overeenkomsten vertonen, waardoor zij zich onderscheiden van de oordelen van Engelse, Duitse en Franse bezoekers.

Top, Stefan. *De martkzanger en zijn lied in de literatuur en de invloed ervan op het volksverhaal.* – Volkskunde 82 nr. 3 (1981) p. 192–211.

In het oeuvre van enkele Vlaamse auteurs zijn verhalende liederen opgenomen die reeds lang een mondelinge traditie bezaten. Top meent dat door het literair gebruik van deze liederen, in het bijzonder over Bakelandt en Jan de Lichte, ze voor mondelinge traditie bewaard zijn gebleven.

Warmelo, Willem van. *Oude Nederlandse liederen bij de Kaapse Maleiers.* – BOA-Perspektief 2 (1982), nrs. 1 p. 52–63, 2 p. 56–66, 3 p. 49–62; 12 ill., 7 muz.vb.

Toen Willem van Warmelo begon aan zijn studie over de liederen van de Kaapse Maleiers stond hem voor ogen een unieke muzikale uiting voor de toekomst vast te leggen. Het is bij een onvoltooid manuscript gebleven, Van Warmelo overleed in 1976. Met behulp van het overige studiemateriaal heeft C. Andries Höweler gezorgd voor een leesbare en verantwoorde tekst, verduidelijkend commentaar en een korte biografie van de schrijver.

Van Warmelo schrijft met veel liefde over de Kaapse Maleiers. Uitvoerig gaat hij in op hun plaats in de Kaapse samenleving. De omgangstaal van de Maleiers is Afrikaans, maar ze hebben meer Nederlandse woorden dan de van oorsprong Nederlandse Afrikaners. Verder is er Arabische invloed te bespeuren waar het godsdienstige zaken betreft; de Maleiers zijn Moslims.

Merkwaardig is het dat zij, hoewel ze nooit in Nederland geweest zijn, sterker vasthouden aan een Nederlands liedrepertoire dan de Boeren. Ze zingen vooral in groepsverband en houden onderlinge koorwedstrijden. Over de historische ontwikkeling en continuïteit van de overlevering bestaan verschillen van mening. Vergelijking van gedrukte bronnen met eigen optekeningen van Van Warmelo pleit voor een eeuwen oude traditie. De wijze van zingen is een mengeling van hun eigen oosterse stijl en van wat zij hoorden van Nederlandse matrozen en kolonisten, een manier van zingen die geënt is op de achttiende-eeuwse kerkzang en nu nog hier en daar bij de Afrikaner Boeren in gebruik is.

Williams, G.H. *Probate records: a source for folk life studies.* – Folk Life 20 (1981–1982) p. 7–15.

Ondanks de gevaren en beperkingen van boedelinventarissen als bron voor het dagelijks leven uit vroeger tijden, die hier aangestipt worden, beklemtoont de auteur de positieve aspecten van het gebruik van inventarissen bij onderzoek.

Zender, Matthias. *Regionale und soziale Auswirkungen in der Heiligenverehrung.* – Proceedings of the fifth International Symposium, organized by the Centre for the study of vernacular literature, held on 17–18 nov. 1980 [onder de titel] Hagiography and Medieval Literature. Odense 1981, p. 9–26. Met 8 krt.

Zender geeft een aantal voorbeelden uit zijn vroegere geschriften van de invloed van de historische en sociale context op de heiligenverering. De verschuiving van het machtscentrum van het laat-Romeinse rijk naar het hof van de Merovingen en vervolgens van de Karolingen veroorzaakt elke keer de verspreiding naar het noorden en oosten van een nieuwe groep heiligen, waarbij de Elbe ongeveer de uiterste grens is. In de late middeleeuwen kan men uit de patrocinia de invloed uit het oosten en van de grote kloosterorden aflezen, terwijl op een andere manier de invloed van de nieuwe kolonisten, van de kooplui en van andere sociale groepen in de verspreiding van bepaalde heiligen is terug te vinden. Om de omvang van die verspreidingen te kunnen vaststellen zal men zich niet moeten beperken tot de inventarisatie van de patrocinia van kerken en kapellen, maar ook van altaren en voorts van afbeeldingen, relikwieën, broederschappen, heiligenfeesten enz.